

Петро Мусянка

Мусянкова знаменита лірика усунула праві з читательської свідомости прозаторську і драматичну творчість того талановитого писателя. А фактом є, же дебютував Мусянка на "Лемківській Сторінці" в 1971 р. як прозаїк. Репортажи, гуморески, "конины", ліричны образки прозом, спомины - з вчасного етапу творчости, а потім вшытко праві, што містят одредакторскы статі "Голосу Ватры" і "Бесіды" (все дбаючи про красу слова), то вклад Мусянкового пера в лемківську прозу. Остатньо родит ся великій автобіографічний цикл *Opisac' zycie*, котрий має дати свідочтво "наших часів". З огляду на функцию вызваня, скеруваного до "них", цілком вынятково для Мусянки, єст то польскоязычний цикл. Ліризм, гумор, полемічність, часом і провокация, експресийність, живий і барвний язык при незмінній вірности лемківським темам - то найбарже загальны приметы писаных прозом творів Петра Мусянки.

Творы друкують ся за: **"Наше Слово"**, Р: 1973, нр 22, 23, 24 (*Конины з Білцарівської верховины*), нр 49 (*Почырали*), нр 50 (*Коли не мучыт совіст*); Р: 1976, нр 2 (*Велийне інтермеццо*), з рукопису (*Nie to ramię*).

Коли не мучыт совіст

Вырвал єм з землі колиси вкритий мохом великій камін. Ани на моім поли не был, ани нікому не заваждал, а я го вырвал в молодечій пустоті і катульнул на друге місце.

Одышол єм пару кроків і якісы дивны думкы розколотили ся в мойй голові.

«Може ліпше му было на старым місци, там, де лежал, де вріс в землю?»

Вернул єм ся, взял обережно в руки і зложыл самісінько так, як єм го застал.

І здало ся мі, што было му добрі, што пребачыл. Камін.

Пішол єм з свою сторону. І мі добрі было і совіст мя не мучыла.

Велийне інтермеццо

Сніг скрипит під ногами, щыпле душу Велия. Ходжу по подвірци од краю до краю і так мі якоси легко, як бы-м до іншого світа зышол, як бы-м ся гнеска вродил. Де ся діла вчерашня журба, повсякденны турботы? Хоц і спомну о них, здає ся мі, што то неправда, же грызло мя дашто даколи, же было мі тяжко, же было мі злі. От зас, як глони, як предглони, зыйдеме ся вшыткы, стягнеме зо шырокого світа, заспіваме, послухаеме, спомнеме. Зыйдеме ся вшыткы... Вшыткы? Єдны за Вельком Водом, Друры кус ближше, серед безкраїх степів, а тоты найближшы? Цілком близко! Лем ту за вышенкы, лем парудесят кроків преїду... Білий дубовий хрест на молодій іщы могылі. Там мої няньо. Цілком близко... Зыйдеме ся вшыткы. Гнеска Велия.

Юж скоро, лем сонце за гору зайде, як мама повідают. За хыжом лем копец з комперями, але най ім буде. Лем сонце за гору зайде.

До хыж не іду нияк, бо-м кус зголодніл, а там? Йой! Губы ся варят і кеселиця... Ідте гет од мене недобры думкы, гнеска не гарді думати о таким, кед час іщы не пришол.

Мал єм цукерок в кышеи і недуже бракувало, а зіл бы-м го, але-м на час спомнул, як то мя мама давно іщы тому остерігали «не їдж цукерків на Велию, бо тя струпы обсядут». Не збадал єм, ци то акуратно так, але резикуватн неє што. Зрештом, мама може лем зато так бесідували, жебы мі не мусіли без цілий рік цукерків купувати? Бо повідают, же што на Велию злого зробит, та без цілий рік ся буде повторювало. Не треба цукерків їсти!

Таке лем Гершковы діти можуть жерти, ты ся і сушеныма сливками обыйдеш.

Йой, як ся змінят тот світ!

От юж і сонце за копец зашло, змеркат ся, велькыма кроками іде до хыжы правдива Велия.

Іду і я. Днес мам пред собом великій обовязок. Все-м носил пред няньом свічку, коли ішли гу быдلياتам і по полонніст, тепер мушу прятти паличку.

Жебы-м лем полазників не забыл, бо кед ся юж выбере, не треба вертати. А хто понесе свічку? Сыну, коли ты выроснеш, кед мамы іщы не маш?

Загуркотіло авто в подвірци. О, є! Приїхали, мамо, приїхали!

— Тримайте, брате, свічку, але жебы вам не згасла в подвірци, бо задуюва, як на Велию. Красота Рождество буде.

А от і быдلياتка. Озерают ся так смішно якоси. Привыкли до цивілізації, до електрикы, дивна ся ім свічка видит.

— Отче наш... Богородице Діво... Под Твою милост... Ідж, Красуль, полазник, бо Біла юж зіла. Но ідж же! Полазник добрий, з чесноком! Будеш здорова і в ногах, і в рогах, і на цілым тілі. Днес будете і сіно істи. Натє! Знайте, же свято велике. А друге нанаруча до хыж возмеме. Румегайте здорово, быдلياتа.

— Подай Бог на щєстя, на здоровя, на тот Новий Рік!

— Вітайте полазники! Што несете?

— Полонніст!

Всяди треба розстелити, на вшыткы столы по кусцьок, на лавы, на кресла. А на велийний окописто.

— Лет-ле по волу!

— Та є!

— Тота юж од полудня в хыжи стоїт!

На Велию треба зимной воды, просто з потока, того — зо студні, мал єм речы.

Мыйте ся! Вшыткы ся мыйте! Стары, молоды і немовлятка! Очка, ушка і гамбцю. Велийна вода не пошкодит, хоц і яка зимна.

А тепер молитву сотвориме. Не забывайме Господа і Він нас не забуде. — Отче... яко і мы оставляєм должником нашым...

Сідайте, сідайте! А ту порожне місце няньове. А ту уйкове Владимірійове, што нам роками патрїярхом были. І їх порожні лыжкы. І іщы єдна порожня. Голодному подорожньому, што може блукат дале по світі. Най приде, най ся погостит.

Перша страва — то сіль! Сіль землі, сіль жытя. Протерайте уха, жебы слухати і чути, протерайте очы, жебы смотрити і видіти. Сіль жытя!

І чеснок. Острый, терпкій, як доля верховинця. Лікарство на вшыткы болі.

І кєселиця. Як парує на великій мисі, як чудово пахне.

Выпийме пугарик за Велию, за кєселицю і за Бєскыды. Выпийме за тых, што не можуть з нами плакати і радувати ся. Выпийме пугарик. Не всяди по світі пют на Велию, Лємки пют. ...остави нам долги наша...

І бобалькы! Хто цілу на раз гылтне? Кєд добрі омащена, та лем шустне!

І губы! Богацтво нашого краю. Я о вас думал ціліцкій ден. Три лыжкы до шафлика, для быдلياتок, для ягнятк, і юж вас ім, губы мої.

І фізола з горохом, і горох з фізолем!

І сливки, і ябка, і грушкы. Юж єм не голоден, але юшку добрі посербати.

І карпелі. Кусцьок; символічно, але зісти треба. В жытю хоц як ся трафлят, не знатя чого ся діждеш.

І остатня, капуста! Слава Тобі, Боже, кілько мож істи.

Чом же то остатня капуста? Може на ню на остатку мода пришла, як тепер на следзі хоц-кади. Жебы так іщы пстругы, та чом бы ні — все своє та своє, але де го ту зімаш? Подякувати Богу за то, што є. Словами предків.

Благодарим Тя...

— ...дай, Боже, зыйти ся так і на другій рік, жебы никого з нас не бракло. Жебы зме не забыли о Велиї і кеселици, і о вшыткым, што было дороге нашым вітцям і дідам. Най буде дороге і нам. Шануйме і бережме. Мыйме од немовляти зимном водом Велиї, най терезвіє, най памятач.

А тепер заспівайме, славме Новорожденного. Співайме, співайме, співайме...

Поломін свічки зеренця в горнятку припікат, юж ся допалює Велия.

— Дуй свічку, в котру сторону дым піде, одкаль невістка приде?

Догоры іде, догоры! Нич з того не буде, треба ждати другой Велиї, других мясниц.

Де пастух? Ту пастух!

Крут повересло і лыжкы звязж, жебы ся быдлыта купы тримали. Жебы ся купы тримали.

Жебы так звязати повереслом вшытко, о чым мрієш. Жебы так завсе місяц ясно світил, як днес, жебы так принесла щестя звізdochка, што-м ей все глядал і гнеска нашол.

Юж ся мі марит, іде хьжом сон...

Які-с ты великій, маленькій народе мій, які-с ты богатий.

Дякую Тобі за Велию!

Почырали

— От, сыну, яке то жартівливе жытя, — бесідували до мя няньо застараны, — робиме і робиме, і сліду тому ніт. Было нас більше і так зме не могли дати рады. Роботы не преробиш, — повідают. — Остало нас лем двох зо спухненыма, мозолястыма руками. В мене нестерпна сухорлява старіст, в тебе здушена в розквіті молодіст, придавлена трудами. Я ж тобі красше жытя вымріял. Та і самому хотіло бы ся діждати на старіст теплого спокійного кута, погладити мяке внукове волося.

— Ех, няню! Думати — не предумати вшыткого. Як і мы не думали, та дідко з того.

— Ніт, Василю, дале так не годен жыти! Мусиме дашто постановити. Треба знати, як то тепер повідают — комбінувати. Я ціле жытя чесно працювал. Коли бы вшыткы так жыли, думам, добрі бы на світі было. На старіст доходжу до внеску, што найтужшы головы мали єднак Цигане. Красти я не знам, та і ты певно ні, бо то, повідают, штука, як кожда інча. Але гандлювати сяк не так, може бы ся і дало. Маме того остатнього коня, лишыме вшытко і підеме світом, де очы поведут. Трафит ся купец — продаме. Возмеме грошы, а за ні може дашто ліпше купиме

- То і незгірша думка. Я там не мам на то головы, а тым більше жытьового досвіду, але здає ся, же тото бы добре было.

— Та робиме, — рекли няньо, — што буде, та буде.

Позберали зме до тлумачка свої лахы, дрібничны, хоц-якы, вывели Гнядого зо стайні, та і пішли. Няньо на кони, а я піше коло них.

Хвиля прекрасна была, ідристе, майове сонце гріло в плечы. Світ ся веселил. Та і нам якоси добрі было, почували зме ся свобідно. Няньови якбы горбина зачала ся кус простити.

Вандрували зме так пару дни. Купци на коня деси не было, бо пред ярю кождий полагадил си якоси газдівскы справы. А туньо тіж не годен был дати, бо кін гардий і добрий был.

Котрисого дня з ряду, коли зме вышли на вершок невелького горбка, взріли зме пред собом велике, прекрасне село. Пред ним, а напротив нас, ішло по дорозі двох хлопців да зо штыри метры еден за другим і несли на раменах долгу грубу дощку. Миняли нас, пізріл ем на них, а більше на дощку. Дубова, добрі-м познал, здорова, як кремін, груба, крас.

— Няньо! Виділи сте? Што, якбы так помінял Гнядого за тоту дощку? Мі ся здає, што она ма велику вартіст.

— Я тіж ся застанавлял над тым. — Но-ле, скрич на них, най діждут.

— Єй, панове! Зачекайце!

Затримали ся. Підышли зме до них. Няньо зачали:

— Панове, не вем,, чи се згодзіце, спшедайце том деске.

— Чему не, — рюк еден, — можеми спшедаць. Іле даце?-

— Та мы пенендзи не мами, хыба жебы за коня поменял. Леб за леб.

Пізріли по собі якоси дивні.

— Певно ся не згодят, — шепнул ем до няня, — бо якоси бортакувато по собі смотрят.

— Згадзами се.

Подали зме си руки на згоду і пішли, кождий в свою сторону. Они на кони, а мы з дощком на раменах; я наперед, а няньо за мною. Ідеме, дощка покус грызе, але ідеме. Раптом чую торгніня, мій конец дощкы втіче догоры. Стаю, озерам ся, а няньо лежат під дощком і стукают. Зложыл ем свій конец на землю, другій з няньовых плечи знял.

— Бісове каміня, пошпотил ем ся.

— Не потолкли сте ся барз?

Сіли зме на дощку, закурили по сцюку. Пізрил ем на няньову горбину. Пся кіст, ішы векша, як дома. Пізрил ем до очи. Очи невеселы. Пізрил ем на дощку, дощка крас. Вспомнул Гнядого. І Гнядий крас был, та і нюс то няня, то мене на зміну: добрий кін был, неє што. Пізрил ем раз ішы на дощку. Штоси ся мі жаль зробило Гнядого, а няня ішы барже, але не бесідую нич.

— Василь, — тота дощка не вартат десят тисячи, так, як ем за Гнядого цінил.

— Та дощка крас, — рюк ем, але мі ся тіж здає, што только не вартат.

— Но, было, не было, сыну, штоси вартат. Берме на плечы, бо сідити ту не будеме. Лем я піду наперед, бо ты так женеш, што подолати не годен.

Пішли зме. Няньо наперед, а я за нима, Мал ем іх тепер пред очами, виділ. Ногы ся ім покус плянтали, але ішли, тримали ся (дощкы). Та недолго. Візрил ем ся і в тым часі зас мною торгнуло. Коли-м пізрил вперед, дощкы юж на моім плечу не было, ціла лежала на няньовій горбині. Дощку ем двиг, та няня ем не міг двигнути так скоро. Коли-не-коли при обопільній помочы сіли зме, закурили по сцюку.

Смотрю на няня і на плач ся мі зберат. Скривлены якісы, якбы тыжден палюнку пили, ани в Дахау хыбаль такы маркітны не были. Смотрю, та нич не гварю, бо добрі знам, што они в біді не барз бесідливы. Взял ем голову, як няньо понурил і курю. Коли в воргы запекло, за добрым няньовым прикладом, плюнул ем в долон, згасил сцюка і сховал на гіршы часы.

Няньо стали, пізрили по світі і по дощці і зас сіли, буркнувши штоси під носом.

І зас стали без слова, двигли конец дощкы на плечо; схопил ся і я.

Повідають, што человек вшыткого годен ся навчыти. Так і няньо навчыли ся падати. Третій раз зробили тото так акробатычно, што дошка пішла собі і они собі, а я носом в землю зарыл.

— Што, Василю, мурянок глядаш?

— Ніт, жолуди, — рюк ем, — преці окрайци бракло в тлумачку.

— Бортаку, та жолуди лем пацята жрут.

— Та вы повідали, што сте ілі хліб з каштанів деси там в Дахау.

— Не деси там і не зо самых каштанів. Юж ем ти гварил, што різовинами загущали.

Засміял ем ся бортакувато.

— Добрий тобі сміх, — выгягли «шпорты», дали мі цілого, сами закурили тіж цілого, — мало-с пережыл, тільки што при тій дощі.

Мал ем штоси речы, але няньо ся перше спохватили.

— І што ж будеме, сыну, діяти? Не годен нести тото дощыско. Нияк нам не іде, як Тимко з Переліска гварил: «запряг козы до сани, друга тягне, друга ні».

— Тат я знам — лишыти на пути не годен.

Няньо задумали ся. Думали долго і видно, штоси выдумали, бо повеселіли враз; я аж гамбу отворил, што то тіж речут.

— Знаш, сыну, занесеме дошку до найближшого столяря, даме зробити ярмо.

Невесела ся мі привиділа быча доля. «Друга тягне, друга, ні» — літало по голові.

Няньови тіж якоси, як скорше, нияко было.

— Ой так, Василю, сыну мій рідний, — застарали ся, — най то перуны побют. Юж другіраз ем так погендлювал, Першыраз — да зо двадцет пят років тому, так, так, на пару час перед тым, як пришол ес на світ.

«Тіж щестя» — подумал ем. Не знал ем, што то за гандель тамтот был. Ци небы тіж за даяке ярмо? І на сміх мі пришло, але пізріл ем на няня і ожез ем ся свого наміру. В іх очах притаіла ся повага, а там глубше, в самых кутках, коли бы-м піздрил, знам, што нашол бы-м шкляны краплины болю. Жажду одплаты, за Гнядого, за ярмо, за себе, за мене, за нас...

Колн-м рано оповіл свій сон, мама рекли:

— Же то ся таке присніє.

— Сон — дурничка, — додали няньо, — гірше, коли не сон, а є.

І здало ся мі, што іх очы были самісінькы такы, як в моім сні.

Конины з Білцарівской верховины

Конины значыт жарт, небылицю. Адже в циклю "Конины" хочу оповісти, як і з чого сміяли ся в Білцаревій. Хочу додати, што медже небылицями дуже правдивых фактів. Треба іщы додати, што так, як і вшыткы Лемкы, Білцаревяне жартували не лем медже собом. Сміяли ся часто з сусідів, переважні найближшых. Адже, як ся сміяли:

Піше за вельку воду

Котівяне, Лабівяне, і гет тамади кадиси, нигда не ходили, не робили, не писали. Они ходілі, робілі, пісалі.

Трафіло ся, што Владимір з Переліска, якій часто ходил до Котова і знал ся з котівском челядьом, пішол до Гамерикы. По деякым часі Котівян звідує ся Білцарівяна:

— Пішол Вадомір до Гамерикы пішол?

— Та пішол.

— А піше?

— Та дежбы, бортаку, піше — потягом, а потім шифом.

Ціла пятка

Служыл в Андрія на шолтыстві. Васком го звали. Походил деси здалека. Призабыл ём, як ся село звало. Паробок гардый был, міцний, служыл газдови вірно. Стяли осіньом ялицю в убочы. Звезли заглакану на телізі гу пути, тай гварит газда Васкови:

— Підеш, Васку, до Абрама з ялицьом. Не дай ся лем обдурити. Кед ти не даст цілу пятку, бер назад.

Підставили пілвозя, высадили, цапинами поправили, тай пішол Васко.

Выхвалял ялицю пред Абрамом, як лем міг, та Жыд помірял і твердо рюк:

— Ну, шист злот дам, так як оно выходит.

— Сумлінні, кед не дате цілу пятку, везу ялицю назад.

І дал Жыд Васкови цілу пятку.

Соломіны перогы

Байка сой жыли Соломія зо судженим своїм. Він повільний, она — як веретено. Скоро робила, скоро бесідувала. Барз скоро. Але зато лагідна ёй бесіда была.

— Юлку, ты холобо, де-с поділ селп?

А коли Юрко пішол до війска, так оповідала о стрічы з ним:

— Як ме ся зышли, та ме ся обнимали, як два голубы... Плилетів сталший, як скличал: «Гевелде фелтик», та ме ся лозлетіли, як бы до нас пелун стлылил.

А перогы такы робила, што «штыли до мілкового голця» входили.

Яр пришла, роботы купа. Понагляла ся барз, так што лем три до міркового горця гвошли. Понесла хлопам на царину, двох іх было. Зіли по єдному, кому третій брати?

Гложыл Филимон періг до колеса, медже шпрыхы, гломил на піл.

— Тат буде, куме, аж і мащений, бо ём о шынгель завадил...

— Ты холобо, ішы си будеш вышкылкы стлоів! Ты холобо...

Хто солил?

Забил Асафат паця в мясницях, Дост ся начудувал на него за жытя, намляскал. Вытримал до мясниц, як положено. Тепер сой бесідувал сам до себе: «Сміяли сте ся, гади, як ём поливку хлипал. Діждал ём ся і я і не согршыл ём пред Господом».

Зварила баба компері з росолом. Аж ся трясе Асафатиско, на раз бы вшытко гылтнул, кед кріп. Зима не зима, отворил вікно, зложыл мисятко на варцабы. Обернул ся — гет не годен смотрити.

Ішли хлопці з корчмы — бух котрисий жменю соли до мисятка.

Діждал ся Асафат, хватил ложку — хлип...

— Марин, то ты солила компері?

— Є ты бортаку, та хто все солит, та і гнес...

Лікарство на тифус

Шаліла колиси по нашым краю страшна хворота, тифус ей звали. Половину люди положила. Не оминула і кумы Єфрозкы, мамы девятирічного Орестуся.

Прислухал ся деси Орестик, як старшы бесідували, што на тифус помагат, коли бы настрашыти хворого.

Кохал барз Орестик свою маму. Тихіцько гвошол до хыж, взял дровно спід припецка і як кіт всмовгнул ся під мамину постіль. Як не зачне грімати, кільки лем силы в ручках.

А бідна мама з постелі:

— Так, Орестусь, так... ледво ем жыва, а ты мі іщы дуркаш поза уха...

За мій рукав

Бавили ся раз Білцарівяне на Вафці. Як то часто при палюнці быват, зачали ся покус сіпати, аж котрисий роздер Вафчанови рукав в кошели. Вафчан ся барз знітил, хопил за фафрындзю і здер ся на цілий голос:

— Г ура, Вафка, за мій рукав!

До днес Білцарівяне витают Вафчан заміст «Добриден» — «Гура, Вафка, за мій рукав!»

До змерку

Прежыл Онуфрій три бабы. Добрі му юж загнало роками під старіст, але тримал ся іщы, як паробок, неедного бы прескочыл. Оглух лем, неборачыско, бо де ж бы не оглух от трьох баб. Покус іщы чул, але, як сам повідал, голос му доходил як спід землі.

Виділ зато Онуфрій цілком добрі. Покурювал си файку на порозі — і аж му обырви дыргали, коли взріл Ганцю чорнооку, як відра несла гу воді. Крас дівка, як пристала быстриця; аж слину гылтнул. Як то на світі є, што Бог дає таку красу бідній сироті. От, його дівкы мают вшыткого дост, а такы, як толчкы...

Женил ся Онуфрій четвертыраз, з Ганцьом чорнооком. Йой, як ся радувал. Надставлял в церкві уха, як лем міг, штобы почути Ганціну присягу, «...і буду тобі вірна аж до...» Ту не дочул, деси тихше повіла. Але што там, знає юж тото напамят. Добрі, што «буду тобі вірна...», та до смерти, бо якже іначы.

Ден, другій, третій дудніло весіля, аж ся утишыло.

Стало сонце, ден прекрасний. Стал і Онуфрій, проходит ся по подвірци, маркітний якісий. Аж ту кум Гриц.

— Дай Боже добрий ден!

— Дай Боже і вам!

— Як там, куме, з женом молодом?

— Тат...

— Што, злі дашто?

— Нияк ня, гадина, гу собі не пустит!

— Як то же так, та присігала.

— Та присігала якоси добрі ем не дочул.

— А може она лем до змерку присігала, не до смерти?

— Може і так... же-то ем тіж не дочул...

Маюриха і мурянкы

Барз любил Миколайцьо жарты. Певно і зато так дрібно го звали, хоц мал юж двадцет років, а хлопиця зросла, як ялиця.

Старала ся раз корчмарка Маюриха:

— Ай-вай, не мам юж раз чым постелити під корова, під вепер, як же ж то буде...

— Дате зо дві кватеркы, та я вам привезу смітя, з ліса — гварит Миколайцьо.

— Ой, як єс ты добре, дам і три, лем привез.

Розвидняло ся. Знал Миколайцьо о велькым єдным мурянчыску на Банисках. Запряг коня до драбин та погуркотіл горі выгоном. Обложыл драбину смеречином і ціле вельке мурянчыско склал до воза. На верхы кус листя букового — та і вйо до Маюрихы.

Зышло сонце, стала Маюриха, очы протерат, а Миколайцьо в подвірци. Аж в долони плясла зо втіхы.

Звалил Миколайцьо з воза скоро, зо заду, з переду за смеречыну потягнул — і ніт ничого на возі. Купа, як фрас, пред самым порогом.

Взял кватеркы од Жыдівкы, тай домю.

— Та діждий, Миколайцю, вкусил бы-с дашто,— рекла.

— Ой, кебы сте знали, як ся понаглям. Ден красота, піду дашто штуркати коло обыстя.

Тай пішол.

Постелила заспана Маюриха всяди — під коровы, під гуси, під уці, аж і Босому шмарила вилы до буды. І він перший зачал гравк робити, а за ним обатурена юж сама Маюриха:

— Гевалт, ставай, старий !..

Та мало было і старого. Што ся наоберал з ней мурянок, а то омерза всяди залізе. Мало было старого. Позберала хлопів зо села. Гевалт, треба якоси зарадити.

Што ся наполивали хлопи, накурили, та не так то скоро поможеш!

Пят раз по дві кватеркы дала Маюриха.

А до корчмы цілий тыжден ниhto не ходил. Вшытко обсіли мурянкы, єдно зеренце цукрю — єдна мурянка.

— Ты, Миколайцю, певно-с мі нароком такого фигля стругнул...

— Та ідте же, ідте. Хто бы там мурянку в смітю взрл, та по ночы іщы...

Nie to ramię

урывок з *A Wisła dalej płynie* (з задуманого циклю *Opisać życie*)

Chyba w drugiej klasie poszedłem do Pierwszej Spowiedzi. Od jakiegoś czasu jeździliśmy furmanką do cerkwi do Polkowic. Aż i tato polubił od wtedy cerkiew, pewnie zato, że w powrotnej drodze mógł się zatrzymać w Sobinie, wstąpić do Hnata Wołęszczaka. Mnie też się to podobało, bo mogłem popatrzeć na legendarne Hnatowe skrzypce, powieszzone na szerokiej ścianie gościnnego pokoju.

- Zagraj, Hnate - mówił jakby bez przekonania ojciec.

- ?..

Nie było sensu prosić, chyba może tylko dlatego, żeby się raz jeszcze przekonać, że Hnat nie zagra. Że nigdy nie będzie się tłumaczył - czemu nie zagra. Po co? Przecież on dobrze wiedział, że my dobrze wiemy - że jego skrzypce są na tej, obcej, ziemi po to - żeby milczeć...

One zagrają jeszcze kiedyś. Każdy w to wierzył. Siwy dziaduś, pokasłujący przy kaflu i ja, mały chłopiec. Przecież nikt o niczym innym nie mówił, nie myślał... Wrócimy. I wtedy drgną struny Hnatowych skrzypiec, i wtedy chmury zawieszzone pomiędzy Zelarką i Czarszlą rozwojczą^{*} się, zatańczą, ściemni się na chwilę, błysnie ogniem Perun, zadudni grzmot, zaszumi Sochiw, zakolysze brzegami i wraz z Biłcarką popłynie do Białej. I wyjdzie duha - tęcza, pomarańczowo-zielono-sina, uczepli się, dwuusta, krańców naszej ziemi, i wypije wszystko, co mokre. Rozrzedzi się inyj obłoków i zaświeci Słońce. I będzie świeciło... Świeci.

---

* rozkojarzą się

Do brata Mykołaja i do siostry Anny, dwojurodnych, lubił ojciec w Sobinie zajrzeć. Ją zastawało się przy książce. Jak mówił tato, tak było od szkolnej ławy, od dzieciństwa. Za mąż wyszła za książki. Teraz czytała tym bardziej. To pomagało.

Oboje zresztą byli w szkole uwielbiani przez nauczycieli, oni jakby urodzili się tylko po to, by się uczyć. Jednak gdy jej ta śmieszna, babska skłonność - czytanie, pozostała na całe życie, on później zaczął bardziej czytać przyrodę i... odtwarzać ją, malować. I tak mu już pozostało. Z tą skłonnością się ożenił. Z tatą był razem stryko Mykołaj w Niemczech na robotach. Tu malowanie, rysowanie i - na odmianę od siostry - wieczne żartowanie, niemal nie skończyło się tragicznie. Narysował Hitlera wiezionego na taczkach. Całe szczęście, że tato mój nosił podobnie przystrzyżone wąsy (za mojego dzieciństwa nazywano go przez to Bierutem). I tato, jak mógł, wytłumaczył bauerowi - że to jego Mikołaj narysował. Trudno powiedzieć - mówił tato - czy bauer tak naprawdę w to uwierzył, ale że był dobry, zaryzykował milczenie. Mikołaj za tą szczęśliwą tatową obronę miał okazję odwdzińczyć mu się wnet. (...)

Wspominali. Roztrząsali bieżący dzień. Że jak to będzie z tą cerkwią, jeśli nam bez przerwy będą kamieniami szyby wybijać.

Zbierałem te kamienie - jak dziś pamiętam - i ja. W ten dzień Pierwszej Spowiedzi też. Leżało ich pełno pośród świątyni, kiedy do niej weszliśmy. Zastanawiałem się wtedy: czemu nam tak bracia bliźni w Chrystusie Panu czynią. Wtedy byłem przekonany, że dlatego, że cerkiew - dawna ewangelicka kircha - była wyższa od bezpośrednio sąsiadującego z nią kościoła. Dziś wiem, że nie o wysokość, albo nie tylko o wysokość, która rodzi zwykłą człowieczą zawiść, chodziło.

Ale „to - tym”. Bałem się trochę spowiedzi. Choć mnie mama dobrze przygotowali, choć znałem Dziesięć Przykazań, krótkie i długachne modlitwy, choć tłumaczyli mama że to nic strasznego, w oczach miałem tylko obrazek z sąsiedztwa: jak Wanda z Irką przed swoją Pierwszą Komunią chodziły dookoła stodoły i zapisywały na kartce ile razy powiedziały „kurwa mać”, ile razy... ojejku, wstydzę się tu powiedzieć, choć też nie byłem święty, choć wraz z nimi byłem współużytkownikiem tego słownika. Jeśli mi igomość każe wyliczyć? Ile razy to? Ile razy tamto? Nie kazał.

Tato z okazji Pierwszej Spowiedzi zaraz po mszy kupili mi w gospodzie dziesięć deka cukierków, kazali takich dobrych dać. Byłem szczęśliwy.

Przy drodze z Polkowic, zaraz przy wjeździe do Sobina stał wielki krzyż. Jak zawsze, przez dobrą chwilę wiodłem oczami Chrystusa Ukrzyżowanego, smutnego, przejmującego w niemym cierpieniu. Malował go na blasze stryko Mykołaj, na zamówienie miejscowego rzymskokatolickiego proboszcza. Nie miał wtedy trefnej, heretyckiej ręki. Nawet pieniędzy za robotę nie wziął. „Nie będę Boga sprzedawał” - powiedział. Kto do ciebie kamieniem...

A swoją drogą, szkoda że nasza parafia w Polkowicach nie przetrwała. Było nas w tej okolicy za mało? „Za bardzo” byliśmy rozrzuceni? Czy po prostu - byliśmy za słabi? No cóż, nie w każdą niedzielę jest Wielkanoc.

Do trzeciej i czwartej klasy chodziłem w trzmielskiej szkole. Udało mi się choć tyle. Miałem dwieście kroków, zamiast tamtych pięciu tysięcy w pierwszej klasie, czy sześciu tysięcy - w drugiej. O czteroklasową szkołę w Trzmielu najbardziej starali się Waran i Poracz, bo ich córki, Tereska i Baśka akurat szły do pierwszej klasy. To znaczy - starali się prawie wszyscy, ale wszystkim nie udawało się wcześniej wystarać.

Jakże to fajnie było, mieć szkołę na miejscu - aż teraz się to odczuło. Przedtem, kiedy przyszła zima, wychodziło się z domu całkiem po ciemku. A śniegi nieraz takie zwały, że i drogę trudno było poznać. A czasem do tego auto nadjechało, nieraz i dwa się trafiły, bo to z Kaczanowa do Lubina był tędy asfalt. I trzeba było uciekać do fosy, że tylko głowa ze sypkiego śniegu wystawała.

Fajność trzmielskiej szkoły polegała jeszcze na tym, że nie było w niej porannych apeli z bucikami co do centymetra. Nie było strzyżenia włosów na dwa palce. Nie było bambusa. I - co najważniejsze - nie było tu tego czegoś niewidzialnego, co tam dawało się odczuć.

Jak się stało, tak się stało, ale uczył nas Stefan Kisielowski, nasz, Łemko. I nie taił się z tym. Wyruchali Poracza i Warana nasi. Ci załatwili szkołę, a nasi - nauczyciela. Czy on z kolei faworyzował naszych uczniów? Napewno nie. To byłoby za krótkowzroczne, a on problemów z oczami nie miał. Nie było zresztą takiej potrzeby, jeśli nawet w Szklarach, poza drobnymi wyjątkami, byliśmy wśród najsilniejszych.

Pana nauczyciela nazywaliśmy między sobą Sztesio, albo po prostu Kchy-kchy, bo on się tak śmiesznie śmiał - kchy-kchy. Poprzez ten śmiech nie dał sobie jednak ująć niczego z autorytetu nauczyciela. Był pogodny, wesoły, ale jednocześnie konkretny, potrafił ustawić porządek w klasie. Porównanie, a raczej nieporównywalność z nauczycielką z ubiegłej tylko co, drugiej klasy nasuwała się mimowolnie sama. Harasiuczka wywijiała bez przerwy leszczynowym kijem - „liskom”, jak słusznie zauważał Wanio, wrzeszczała przez calutką lekcję. My też. Tutaj nikt nie wrzeszczał i wrzeszczeć ochoty nie miał. I nie z powodu telepania się nogawicząt.

Kisielowski, jak to praktykowało się w czteroklasowych szkołach, z bardzo małą ilością uczniów, uczył wszystkich przedmiotów. Klasy były łączone, kiedy trzecia czytała, czwarta pisała i na odwrót. Przedmioty nie zawsze się pokrywały, bo w czwartej klasie było ich więcej. Nie mogłem się absolutnie skupić, kiedy tamci mieli historię. Na przerwach siedziałem w ich podręczniku, był taki piękny, chociaż nie kolorowy (za moich czasów kolorowy był jedynie elementarz). Fascynowałem się przeszłością, bez względu na to - czyją. Cedynia, Niemcza, Głogów, Legnica, Płowce, Grunwald. Chrobry, Krzywousty, Łokietek, Kazimierz Wielki, co zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną (nie mogłem o tym jeszcze wiedzieć, że dwie trzecie tej murowanej z rozmysłem powstało na niewielkim skrawku terytorium, na przedpolu Karpat), Jagiełło (i o nim nie mogłem jeszcze wiedzieć, że był taki przechrzta). Wiele z tej fascynacji, może z czasem jedynie trochę bardziej selektywnej, pozostało mi do dziś.

Lubiałem rysować, malować. Kiedyś, może trochę z dziecięcej chęci podchlebiania się nauczycielowi, a może trochę z radości że był nasz, namalowałem, na podstawie wspomnianej tatowej mapy, panoramę Gór. Z wysokości grybowskiego mostu, a tak właściwie - spod niego. Most był na przednim planie, a pomiędzy jego filarami, tymi austrijskimi jeszcze, co go Talijany budowały - widniała panorama z doliną Białej na głównej osi, z Chełmem po lewej, z Madzellanową Horą i Zelarką po prawej i floryńską Kyczerą w centrum. Po lewym zboczcu Kyczery, dokładniej jej odnogi Kyczerki, rozległa się nad tąż Białą Brunaria - rodzinne gniazdo Sztesia Kchy-kchy. Żeby było wszystko bardziej czytelnym, bodaj małutkimi literami, ale popisałem: Kałłowa, Florynka, Brunaria. Biłcarewę przesłaniały góry. Właściwie, gdy popatrzeć spod, a nie znad grybowskiego mostu, to w odniesieniu do całości również tak wiele nie widać, stałem tam później nie raz i wiem. Ale taka była moja wizja, nie korygował jej również tato, który przyglądał się mojemu malowaniu. On to wszystko nosił w sobie, więc mu się samo pouzupełniało.

Sztesio widocznie też nosił. Kiedy mu pokazałem moją panoramę, dobrą chwilę patrzył, patrzył, obserwowałem go, widziałem jak zaklipkał brwiami, aż wyszło, wyskoczyło z niego:

- Kchy-kchy...

Było to jednak jakieś zupełnie inne, wcale nie śmieszne „kchy-kchy”. Nie znalazłem jeszcze takiego w jego reakcjach. Gdybym wtedy mógł dołożyć do moich lat ze siedem, skojarzyłbym go napewno z Łesinym *kriż slozy smijatyś* z wiersza *Contra spem spero*.

(...)

Mieliśmy jeszcze wtedy w szkole lekcje religii. Dojeżdżał do nas średnio młody kleryk ze Szklar Górnych, gdzie była rzymskokatolicka parafia. Uczył interesująco, rodzice pozwalali nam chodzić na te lekcje, w końcu swojej religii nie mieliśmy możliwości uczyć się, a tu przecież o niczym innym jak o Bogu nie mówili. To prawie to samo. Czyżby?! Kleryk uważał inaczej. Kiedy już sądził, że złapał byka za rogi, że jesteśmy mu ulegli, posłuszni, pilni, odsłonił przyłbicę.

- Piotruś, źle się żegnasz - i chwycił mnie za rękę, by pokazać z którego na które ramię powinna prawica wędrować.

- Tak nauczyła mnie matka.

- To źle cię matka nauczyła.

- Moja matka jest mądra, moja matka nie mogła mnie nauczyć źle.

Nie czekając na jego mądrości, wrzuciłem zeszyt do tornistra i skierowałem się w stronę drzwi.

- Piotruś wracaj, w końcu możesz się żegnać jak chcesz.

Ale ja nie wróciłem. Kiedy u drzwi zzezowałem okiem na klasę, swój tornister pakowała Sandra Madzelan. Kiedy staliśmy już przed szkołą, dołączyła do nas reszta uczniów - Łemków, również polanien - grekokatolików. To była nasza ostatnia lekcja religii.

Dziś, po czterdziestu kilku latach, nie bardzo mogę zrozumieć - jak stać mnie było na taką reakcję. Zdaje mi się, że to nie byłem ja - dziesięcioletni chłopiec. Nikt mnie też celowo nie przygotowywał na taką ewentualność. To były wszystkie te dni, pochylonych ale nie upadłych ludzi, zapłakane, ale pełne wiary oczy matki, to były Hnatowe skrzypce, które chociaż nie grały, ale tak naprawdę nie można było o nich powiedzieć - że milczą.

Jakże Wam jestem wdzięczny wszyscy, gdziekolwiek żyjecie i Ci, którzy odeszliście (bo biorą już i z naszej półki). Że niby za co? Że poszliście z tamtej klasy nie za mną? Że poszliście - za sobą, za naszymi dniami? Ale poszliście.